SEMINARE
2000, 16

PIOTR MARCHWICKI SDB

NOWE RUCHY RELIGIJNE

Zjawiskiem, które w ostatnich kilku latach przyciąga w naszym kraju coraz większe zainteresownie środków masowego przekazu, budzi niepokój opinii społeczej, środowisk kościelnych, a także środowisk nie związanych z Kościołem, jest wzrost aktywności różnego rodzaju nowych ruchów o charakterze religijnym lub pseudoreligijnym, nazywanych też często sektami. Ruchy te były obecne w Polsce już w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, aktywność ich wzrosła jednak wydatnie po upadku Żelaznej Kurtyny, kiedy to zniknęły dla naszych obywateli ograniczenia w swobodnym kontaktowaniu się ze światem. Problem nowych ruchów religijnych, z którym kraje Zachodu spotkały się już na początku lat sześćdziesiątych, staje się w coraz większym stopniu również i naszym rodzimym problemem.

W latach 1994-97 na Wydziale Nauk Edukacyjnych Salezjańskiego Uniwersytetu Papieskiego (*Università Ponficia Salesiana*) w Rzymie odbyła się seria seminariów i konferencji interdyscyplinarnych poświęconych nowym ruchom religijnym[1] Zostali na nie zaproszeni wybitni specjaliści tak z Włoch, jak i z innych krajów Europy, z różnych dziedzin nauki (psychologia, socjologia, teologia, filozofia, religioznawstwo, itd.), zajmujący się problemem nowych ruchów religijnych. Niniejszy artykuł ma za zadanie przybliżyć polskiemu czytelnikowi dyskusję przeprowadzoną w ramach tych spotkań. Fenomen nowych ruchów religijnych

[1] Były to następujące spotkania: *Religione o terapia? Il potenziale terapeutico dei Nuovi Movimenti Religiosi*, 06.05.1994; *La sfida di Beelzebul. Complessità psichica o possessione diabolica*, 02.12.1994; *Il ritorno degli angeli. Tra teologia, psicologia e cultura*, 24.11.1995; *La dolce sfida dell'Acquario. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, 26.04.1996; *Convegno di aggiornamento pedagogico „Mente e Cuore"*, 03-05.01.1997. Niniejszy artykuł powstał w głównej mierze w oparciu o wydane materiały pochodzące z wymienionych seminariów.

ma w krajach zachodnich szerszy zasięg niż w Polsce. Poświęcono mu tam również więcej uwagi w badaniach naukowych aniżeli u nas. Z tego względu zapoznanie się z wynikami rzymskich spotkań, może przyczynić się do lepszego zrozumienia problematyki nowych ruchów religijnych na naszym ojczystym gruncie. Może przyczynić się także do zajęcia właściwego stanowiska wobec tych ruchów, szczególnie przez duszpasterzy, katechetów, wychowawców i nauczycieli.

1. WYJAŚNIENIE POJĘĆ

W literaturze stosuje się różne terminy na określenie powstających w ostatnim czasie grup i ruchów o charakterze religijnym. Do najczęściej spotykanych należą: nowe ruchy religijne, sekty, nowe ruchy alternatywne, nowe religie[2]

Nowe ruchy religijne. Terminem tym, przyjętym obecnie w skali międzynarodowej, określa się powstające współcześnie, praktycznie od lat 60-tych, organizacje, które proponują nauczanie i doświadczenie religijne (lub magiczne, w tym przypadku mówi się o nowych ruchach magicznych) różniące się zasadniczo od doktryn charakterystycznych dla wielkich, zakorzenionych historycznie tradycji religijnych, stanowiących większość liczebną na danym obszarze geograficznym[3]

Sekta. Z łac. *sequor* = iść za kimś. Początkowo termin ten dotyczył niektórych szkół filozoficznych (stoicyzm, epikureizm), w których mistrz zbierał uczniów tak na lekcje zarezerwowane tylko dla ograniczonej grupy osób (lekcje ezoteryczne), jak i na lekcje otwarte dla szerokiego kręgu słuchaczy. Później słowo to zostało błędnie połączone z łacińskim czasownikiem *secare* (= odcinać) i z ideą oddzielania, wskazując tym samym na jakąś większą religię, od której sekta miałaby się właśnie odłączyć[4]

Obecnie jest to wyraz o zabarwieniu pejoratywnym, którego używa się często na określenie jakiejś grupy religijnej lub nawet niereligijnej postrzeganej jako obca, niebezpieczna lub niesympatyczna, wobec której pragnie wyrazić się wrogość. Ponieważ język akademicki musi dbać o neutralność stosowanych w nim

---

[2] Inne spotykane określenia: kulty, nowe kulty, nowe religie młodzieżowe, sekty młodzieżowe, religie marginalne, wolne ruchy religijne, itd. Por. J. Bajzek, *Sociologia e Nuovi Movienti Religiosi*, w: E. Fizzotti (red.), *Religione o terapia? Il potenziale terapeutico dei Nuovi Movimenti Religiosi*, Roma 1994, s. 132.

[3] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità e ricerca di autenticità religiosa*, wykład na: *Convegno di aggiornamento pedagogico „Mente e Cuore"*, Università Pontificia Salesiana, Roma, 3-5.01.1997, s. 2.

[4] Por. P. Vanzan, *Contestualizzazione socioculturale e discernimento teologico-pastorale del New Age*, w: E. Fizzotti (red.), *La dolce seduzione dell'Acqaurio. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma 1996, s. 83.

pojęć (w przeciwieństwie do języka duszpasterstwa, który powinien jak najbardziej zbliżać się do języka potocznego), uniemożliwia to stosowanie tego terminu w języku opracowań naukowych odnośnie do nowych grup i ruchów o charakterze religijnym. Aktualnie rezygnuje się więc z terminu „sekta" i zastępuje się go określeniem „nowe ruchy religijne"[5], nie pociągającym za sobą negatywnego osądu wartości[6].

Nowe ruchy alternatywne. Określenie pojawiające się w niektórych wypowiedziach magisterium Kościoła katolickiego. Obecnie jest ono zarzucone, ponieważ sugerowało istnienie dwubiegunowego wymiaru: z jednej strony ruchy wewnątrzkościelne, z drugiej – ruchy o charakterze religijnym nie należące do kategorii ruchów wewnątrzkościelnych. W tym kontekście nowe ruchy religijne mogłyby być interpretowane jako ruchy alternatywne dla ruchów wewnątrzkościelnych. Obydwie kategorie zostałyby wtedy postawione niejako na tym samym poziomie jako jednakowo pozytywne[7]

Nowe religie. Większe ruchy religijne, które istnieją od paru dziesięcioleci a nawet od minionego stulecia, jak np. świadkowie Jehowy lub mormoni[8].

2. SPOŁECZNO-KULTUROWE TŁO ROZWOJU NOWYCH RUCHÓW RELIGIJNYCH

Obecna ekspansja nowych ruchów religijnych rozpoczęła się na początku lat sześćdziesiątych. Zaczęły one cieszyć się nieoczekiwanym sukcesem najpierw w Stanach Zjednoczonych, a krótko potem w krajach Europy Zachodniej i na innych kontynentach[9] Kontekst społeczno-kulturowy rozwoju tych ruchów w krajach zachodnich naznaczony jest daleko posuniętym procesem sekularyzacji oraz

---

[5] Wydaje się, że określenie „sekta" można stosować zasadnie w kontekście polemicznym wobec tych grup, które podejmują działania o charakterze przestępczym, działania szkodliwe społecznie lub szkodliwe dla integralności fizycznej, psychicznej i moralnej swoich członków, i naruszające tym samym ich godność i wolność osobistą. Ewidentne przykłady takich grup: japoński nowy ruch o nazwie Aun Shinri-kyo – odpowiedzialny za zamach przy użyciu gazu paraliżującego w metrze w Tokio w 1994 r.; Zakon Świątyni Słońca – dwa grupowe samobójstwa i zabójstwa w latach 1994-95 w Szwajcarii, Francji i Kanadzie, w których zginęło 69 osób; Brama Niebios – w marcu 1997 r. 39 członków tej mało znanej sekty ufologicznej z południowej Kaliforni otruło się cyjankiem potasu, aby przenieść się do kosmicznego pojazdu podążającego za kometą Hale'a-Boppa i ropocząć egzystencję na wyższym poziomie.

[6] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità*..., s. 2.

[7] Por. P. Vanzan, *Contestualizzazione socioculturale e discernimento*..., s. 84-85.

[8] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità*..., s. 2.

[9] Por. J. Bajzek, *Sociologia e Nuovi* ..., s. 132-133.

pojawieniem się na scenie dziejów nowego okresu kulturalnego zwanego postmodernizmem.

2.1. Postmodernizm

Nie istnieje szeroko przyjęta definicja postmodernizmu. W sensie chronologicznym, okres ten rozpoczyna się z momentem załamania się głównych mitów modernistycznych, to jest: wiary w rozum, naukę i postęp[10]. Z reguły podaje się dwie daty graniczne wyznaczające okres przejścia od modernizmu do postmodernizmu: 1968 (ruchy kontestacyjne) i 1989 (upadek Muru Berlińskiego, symbol upadku ideologii)[11].

Jeśli chodzi o zaufanie do potęgi „rozumu", pojmowanego na sposób oświeceniowy, i związane z tym zaufanie do nauki, to jeszcze w latach pięćdziesiątych mówiło się o „wierze" w postęp i śniło, że rozwój technologiczny przyczyni się do stopniowego rozwiązania wielkich problemów ludzkości. Stopniowo zdano sobie jednak sprawę, że zdobycze nauki tworzą więcej problemów niż ich rozwiązują[12]. Jednocześnie od strony filozofii poddany został krytyce pozytywizm empiryczno-logiczny, stanowiący dotychczasową filozoficzną podstawę uprawiania nauki[13] „Po upadku mitów modernizmu, dla znacznej części współczesnych nam ludzi nauka nie jest już dzisiaj bardziej pewna niż magia, medycyna niż wiara w cudowne uzdrowienia, itd."[14]

Wraz z upadkiem mitów modernistycznych następuje powrót zainteresowania religijnością i duchowością. Mówi się w związku z tym o „powrocie *sacrum*". Niekoniecznie jest to jednak powrót do religijności i duchowości chrześcijańskiej. O powrocie tym świadczą następujące fakty: po latach spadku następuje wzrost liczby aktywnych wiernych głównych Kościołów i religii (przynajmnej w niektórych krajach); powstają nowe ruchy religijne i obserwuje się powrót magii; szerzy się „nowa religijność" jako nowy system wierzeń w reinkarnację, spirytyzm, w skuteczność magii, itd.[15]

---

[10] Por. P. Zoccatelli, *Il New Age fra secolarizzazione, pos-tmodernità e ritorno del sacro*, w: E. Fizzotti (red.), *La dolce seduzione dell'Acqaurio. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma 1996, s. 23.

[11] Por. tamże, s. 1.

[12] Por. M. Fuss, *New Age: la sfida di una nuova religione mondiale*, w: E. Fizzotti (red.), *La dolce seduzione dell'Acqaurio. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma 1996, s. 43.

[13] Por. A. N. Terrin, *New Age. Religione o terapia?* w: E. Fizzotti (red.), *Religione o terapia?*, Roma 1994, s. 69-74.

[14] M. Introvigne, *Il sacro postmoderno. Chiesa, relativismo e nuova religiosità*, Milano 1996, s. 18.

[15] Por. tenże, *Nuove forme di religiosità...*, s. 1, 10.

2.2. Sekularyzacja

Obecny powrót zaintersowania religią i duchowością, czego wyrazem jest również rozprzestrzenianie się nowych ruchów religijnych, może dziwić w kontekście zaawansowanego procesu sekularyzacji w krajach kultury zachodniej. Zdziwienie to jest czymś naturalnym, jeśli patrzeć na sekularyzację przez pryzmat klasycznej teorii ilościowej, która określa ją jako postępujący spadek zainteresowania religią. Inaczej ma się rzecz, jeśli spojrzymy na sekularyzaję przez pryzmat teorii jakościowej. Dla twórcy tej teorii, angielskiego socjologa Briana Wilson'a, proces sekularyzacji na Zachodzie nie polega w pierwszym rzędzie na ilościowym spadku zainteresowania *sacrum* i religią. To zainteresowanie może wbrew pozorom nawet rosnąć. Sekularyzacja jest raczej procesem jakościowym, w wyniku którego religia ulega coraz większemu zepchnięciu na margines życia społecznego i w coraz mniejszym stopniu określa wielkie wybory kulturalne, moralne i polityczne społeczeństwa i jednostek. Temu procesowi marginalizacji religii, który w niektórych krajach powoduje prawdziwą dechrystianizację życia publicznego i prywatnego, towarzyszy jednak sukces nowych form religijnych, które nie pretendują lub też nie są do tego zdolne, aby być siłą orientującą kulturę[16].

Pojęta w sensie jakościowym sekularyzacja sprzyja więc sprowadzeniu religii do zwykłej religijności, często tzw. „nowej religijności" polegającej na „wierze bez przynależności" (*believing without belonging*) lub do deinstytucjonalizacji religii, i jako taka sprzyja również ekspansji nowych ruchów religijnych[17].

2.3. Diachroniczny schemat rozwoju nowych ruchów religijnych w ostatnich czterech dziesięcioleciach

Lata sześćdziesiąte charakteryzowały nadzieje mesjanistyczne i utopijne tak w samym Kościele, jak i poza nim. Ludzie żyli pewnością, że wszystko zmierza ku stworzeniu społeczeństwa opartego na sprawiedliwości i pokoju, w którym dokona się odnowa społeczna, polityczna i wewnątrzkościelna. Był to okres, w którym żywe były jeszcze mity modernizmu[18].

Mniej więcej od roku 1975 wzrosła świadomość, że nie dokonano żadnego zasadniczego kroku w kierunku urzeczywistniena tych nadziei. Pojawiło się więc poczucie zawodu, a ponadto strach przed nadciągającą apokalipsą, którą zapowiada-

[16] Por. P. Zoccatelli, *Il New Age fra secolarizzazione*..., s. 20-21.
[17] Por. tamże, s. 21.
[18] Por. P. Vanzan, *Contestualizzazione socioculturale e discernimento*..., s. 60.

ły takie znaki, jak kryzys naftowy, zniszczenie środowiska naturalnego i groźba wojny nuklearnej[19]

W tym kontekście psychologicznym i kulturowym zaczęły mnożyć się w Europie wspólnoty wiejskie, które przyciągały osoby szukające zaspokojenia odczuwanej przez nie potrzeby braterstwa. Był to przejaw ucieczki od świata (*fuga mundi*). W momencie, kiedy okazało się niemożliwe urzeczywistnienie lepszego świata, wielu wybierało drogę realizacji własnych ideałów odcinając się w tym względzie niejako od wysiłków ludzkości jako całości. *Fuga mundi* przekształciła się wkrótce w *oppositio mundi*, mające swoje korzenie w ruchu kontestacji końca lat sześćdziesiątych (rok 1968), kiedy to pragnieniu zmiany społeczeństwa towarzyszyła w równym stopniu niechęć do wszelkiego rodzaju form instytucjonalnych, w tym również do instytucji religijnych. Ów element pragnienia odnowy i kontestacji w połączeniu z zawodem wynikającym z upadku utopijnej wizji lepszej przyszłości przyczynił się do tego, że najpierw w Stanach Zjednoczonych, a potem w Europie, nastąpiła eksplozja dwóch rodzajów nowych ruchów religijnych: ruchów nawiązujących do tradycji Wschodu i ruchów o korzeniach protestanckich[20]

Do ruchów nawiązujących do orientalnych filozofii religijnych przyłączały się osoby zawiedzone w nadziejach na powstanie lepszego społeczeństwa. Przez sam fakt przyłączenia się do ruchu, a więc prawie z dnia na dzień i bez wkładu osobistego wysiłku, osoby te znajdowały w nim to, o czym dotychczas marzyły, a więc klimat przyjaźni, bardziej jasną wizję świata i przewodnika duchowego. W ten sposób zaczynały się spełniać ich niespełnienione marzenia na znalezienie raju na ziemi[21]

W okresie tym zaczęły mnożyć się też ugrupowania mające swoje korzenie w tradycji protestanckiej, których rozwój cechował agresywny prozelityzm i obecność silnych przywódców charyzmatycznych. W momencie ogólnej dezorientacji wywołanej przez niepewność przyszłości i niestabilność społeczeństwa dobrobytu, ruchy te oferowały zredukowaną wizję eschatologiczną, dającą jednak pewność zbawienia jednostce[22].

W latach osiemdziesiątych ideologia sekularyzmu konsumistycznego stała się głównych punktem odniesienia i źródłem orientacji egzystencjalnej dla człowieka. Jednocześnie po okresie oczekiwania na apokalipsę, dojrzało przekonanie, że rozwiązaniem nurtujących jednostkę i społeczeństwo problemów może być jedynie wejście we własne wnętrze. Zarysowała się więc mentalność o charakterze gnostyckim, będąca wyrazem pragnienia duchowości pojmowanej jako zbawcza

[19] Por. tamże, s. 61.
[20] Por. tamże, s. 61-62.
[21] Por. tamże, s. 62-63.
[22] Por. tamże, s. 63.

wiedza, która pozwala przezwyciężyć niepokój wywoływany przez pytanie o sens życia[23]

Ta zmiana kulturowa przyczyniła sie do eksplozji fenomenu psychosekt oraz ruchów ezoterycznych i magicznych. Pierwsze proponowały wiedzę psychologiczną dotyczącą własnego wnętrza oraz idee uwolnienia się od jakichkolwiek lęków. Była to jednocześnie proponowana człowiekowi droga zbawienia (np. Scjentologia). Drugie natomiast proponowały natomiast dogłębne poznanie rzeczywistości i samych siebie przez wzywanie energii mających moc zbawczą, energii nie znanych normalnie zwykłym śmiertelnikom i zarezerwowanych tylko dla ograniczonej elity osób[24].

Konsumistyczny sekularyzm wytworzył z jednej strony człowieka „sytego i zdesperowanego", który wiele posiada, ale nie potrafi nadać sensu swojemu życiu, z drugiej strony natomiast – obszar niedostatku i marginalizacji, obejmujący wszystkich wykluczonych z elity konsumatorów (narody Afryki, Europy Wschodniej, margines społeczny Europy i Ameryki Północnej). Sprzyjało to powstawaniu w latach dziewięćdziesiątych ruchów o duchowości synkretycznej, starających się złagodzić niepokój egzystencjalny tych, którzy opływają w dobrobyt i szukają sensu życia. W tym samym czasie narodziły się też ruchy fundamentalistyczne wychodzące naprzeciw niezadowoleniu pozostających na marginesie[25]

P. Vanzan uważa, że duchowość synkretyczna jest symbiozą dwóch elementów: neognozy i New Age. Chcą one ofiarować współczesnemu człowiekowi nową syntezę społeczną, psychologiczną, kulturową i religijną. Neognozę można scharakteryzować jako formę wyższą, która zwraca się ku wykształconym kręgom społecznym. New Age natomiast popularyzuje nową wizję świata i człowieka, kierując swoje przesłanie do młodych pokoleń i do tych wszystkich, którzy czekają na powstanie lepszego świata. W *New Age* powrót „poczucia *sacrum*" łączy się z zaiteresowaniem dla takich dyscyplin naukowych jak psychologia, fizyka, biologia i socjologia, połączone arbitralnie z magią, spirytyzmem, astrologią i parapsychologią. Na płaszczyźnie filozoficznej New Age podziela z neognozą następujące stwierdzenie: „religijni, ale bez Boga"[26]

Ruchy fundamentalistyczne nie są zaliczane generalnie do kategorii nowych ruchów relgijnych, dlatego też nie będą one tutaj bliżej omawiane.

---

[23] Por. tamże, s. 67.

[24] Por. tamże.

[25] Por. tamże, s. 71.

[26] Por. tamże, s. 71-73.

3. PODZIAŁ NOWYCH RUCHÓW RELIGIJNYCH

Szacuje się, że na całym świecie istnieje ponad dwadzieścia tysięcy nowych ruchów religijnych[27] Jednym z możliwych sposobów ich klasyfikacji jest typologia zaproponowana na początku lat dziewięćdziesiątych przez Massimo Introvigne, dyrektora włoskiego *Ośrodka Badań nad Nowymi Religiami* CESNUR (*Centro Studi delle Nuove Religioni*). Głównym kryterium podziału nowych ruchów religijnych przyjętym przez tego badacza jest ich odniesienie do charakterystycznych elementów chrześcijańskiej wizji świata takich, jak: Kościół, Chrystus, Bóg oraz typ proponowanego doświadczenia religijnego. Można w ten sposób dokonać podziału nowych ruchów religijnych na cztery wielkie grupy: nowe ruchy religijne o symbolice chrześcijańskiej („Chrystus tak – Kościół nie"), nowe ruchy religijne o korzeniach orientalnych („Chrystus nie – Bóg tak"), ruchy rozwoju potencjału ludzkiego („religia tak – Bóg nie") oraz neognoza i nowe ruchy magiczne („sacrum tak – religia nie")[28]

3.1. Nowe ruchy religijne o symbolice chrześcijańskiej: „Chrystus tak – Kościół nie"

Nowe ruchy religijne należące do tej grupy w przeciwieństwie do protestantyzmu klasycznego nie chcą reformować Kościoła, ale go na nowo założyć, negując przy tym ciągłość historyczną. W grupie tej można dodatkowo rozróżnić nowe ruchy religijne o korzeniach protestanckich, gdzie mamy do czynienia z zerwaniem łączności eklezjologicznej i nowe ruchy religijne o korzeniach chrześcijańskich, gdzie zerwanie ciągłości ma także charakter teologiczny, jako że głoszone przez nie teologie nie dają się pogodzić z tradycyjnym chrześcijaństwem[29]

---

[27] Szacunkowe liczby nowych ruchów religijnych działających na świecie: Ameryka Północna 1500-2000, Afryka 10000, Azja (szczególnie Japonia, Korea, Indie, Filipiny), wyspy Pacyfiku, Ameryka Południowa i Karaiby od kilkuset do kilku tysięcy. Por. E. Barker, *Nowe ruchy religijne*, Kraków 1997. Szacunkowa liczba członków nowych ruchów religijnych w Eropie Zachodniej wynosi około 2 mln na 337 mln ogółu ludności członków, to jest około 0,6%. Por. J. Bajzek, *Sociologia e Nuovi* ..., s.144. W Polsce działa ponad 100 nowych ruchów religijnych (w tym kilka ruchów rodzimych założonych w Polsce przez Polaków), do których należy ok. 2% ludności kraju. Por. T. Paleczny, *Sekty. W poszukiwaniu utraconego raju*, Kraków 1998, s. 169.

[28] Por. M. Introvigne, *I Nuovi Movimenti Religiosi e le loro proposte terapeutiche*, w: E. Fizzotti (red.), *Religione o terapia? Il potenziale terapeutico dei Nuovi Movimente Religiosi*, Roma 1994, s. 43; tenże, *Nuove forme di religiosità*..., s. 3, 9.

[29] Por. M. Introvigne, *I Nuovi Movimenti Religiosi*..., s. 43.

a) Nowe ruchy religijne o korzeniach protestanckich

Należą one do ostatniej fali protestantyzmu. Są to często grupy przewodzone przez wiekich kaznodziejów, a ich teologie mają często charakter fundamentalistyczny. Do elementów odróżniających te ruchy od głównych denominacji protestestanckich należą: bardziej dosłowne tłumaczenie Biblii, częste odrzucanie ekumenizmu i bardziej emocjonalny styl modlitwy i kultu (kościoły zielonoświątkowe)[30].

Jest to cała mgławica w ciągłej ewolucji i nie można odrzucić hipotezy, iż w przyszłości ruchy te zintegrują się w głównej linii protestantyzmu, szczególnie w jego wariancie ewagelickim, to jest w tej odnodze świata protestanckiego, która nie wchodzi do *Ekumenicznej Rady Kościołów*, i którą charakteryzuje bardziej konserwatywne stanowisko teologiczne[31].

Przykłady nowych ruchów religijnych o korzeniach protestanckich: kościoły zielonoświątkowe (np. Wspólnoty Boga), trzecia fala pentekostalizmu (np. ruch Vineyard)[32].

b) Nowe ruchy religijne o korzeniach chrześcijańskich

Oddalają się one od protestantyzmu i katolicyzmu w decydujących punktach doktryny przez wprowadzenie radykalnych innowacji teologicznych, np. negując bóstwo Chrystusa i nieśmiertelność duszy ludzkiej (świadkowie Jehowy) lub Trójcę Świętą (mormoni)[33].

Przykłady nowych ruchów religijnych o korzeniach chrześcijańskich: Badacze Pisma Świętego (Świadkowie Jehowy), Mormoni (Kościół Jezusa Chrystusa w Dniach Ostatnich), Dzieci Boga (The Family), Kościół Zjednoczeniowy (Unification Church) wielebnego Sun Myung Moon'a, Unity School of Christianity, Wiedza Chrześcijańska, Uniwersalne Życie, Miasto Chrystusa Nowe Jeruzalem (ruch powstały w Polsce).

---

[30] Por. tenże, *Nuove forme di religiosità...*, s. 3.

[31] Por. tamże. Przykładem tego typu ewolucji są Adwentyści Dnia Siódmego, ugrupowanie, które na początku miało wszystkie cechy nowego ruchu religijnego, a które w wyniku długiego procesu integracyjnego przybliżyło się do głównej linii (*mainline*) protestantyzmu w jego wariancie ewangelickim. Por. tamże, s. 2.

[32] Przykłady nowych ruchów religijnych dla każdej z podgrup klasyfikacji przedstawionej w niniejszym artykule zostały zaczerpnięte z: E. Barker, *Nowe ruchy religijne*, Kraków 1997; M. Introvigne, *I Nuovi Movimenti Religiosi e le loro proposte terapeutiche*, w: E. Fizzotti (red.), *Religione o terapia? Il potenziale terapeutico dei Nuovi Movimente Religiosi*, Roma 1994, s. 37-54; tenże, *Nuove forme di religiosità e ricerca di autenticità religiosa*, wykład na *Convegno di aggiornamento pedagogico „Mente e Cuore"*, Università Pontificia Salesiana, Roma, 3-5.01.1997; T. Paleczny, *Sekty. W poszukiwaniu utraconego raju*, Kraków 1998.

[33] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità...*, s. 3-4.

3.2. Nowe ruchy religijne o korzeniach orientalnych: „Chrystus nie – Bóg tak"

Ta grupa nowych ruchów religijnych odrzuca Chrystusa jako jedynego Zbawiciela i Pośrednika, chociaż jest On często uznawany za jednego sposród wielu duchowych nauczycieli. Są to ruchy „nowe" dla Zachodu, natomiast w krajach swojego pochodzenia mają bardzo starożytne tradycje. Niemniej, kiedy rozwijają się na Zachodzie, zmuszone są przystosować swoje przesłanie do tamtejszej mentalności i przyjąć nowe formy tak co do sposobu komunikacji, jak i co do organizacji. Sprawia to, iż w samych krajach Wschodu ruchy te postrzegane są jako uproszczone i powierzchowne. Wywodzą się one z hinduizmu, buddyzmu, islamu, religii sikh, dżainizmu, szintoizmu, ludowych tradycji japońskich, chińskich i tajwańskich[34]

W nowych ruchach religijnych o korzeniach wschodnich, chociaż nie we wszystkich, szczególną rolę pełni *guru*, czyli mistrz duchowy, często mający kredyt zaufania dzięki swoim specjalnym relacjom z bóstwem, których wyrazem mogą być na przykład jakieś nadzwyczajne dary. Słowo guru nie ma na Wschodzie zabarwienia ironicznego, niemniej jednak obok figur szlachetnych nie brakuje i niebezpiecznych, nie tylko z duchowego punktu widzenia[35]

Przykłady nowych ruchów religijnych o korzeniach orientalnych: *islam*: (względnie mało): Wiara Baha'i, Zachodni Zakon Sufi; *hinduizm*: Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kriszny, Medytacja Transcendentalna, Stowarzyszenie Sai Baby, Sahaja Yoga, Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii", Światowy Uniwersytet Duchowy Brahma Kumaris, Misja uzdrawiania świadomości i amosfery „Agnihotra", Ananda Marga (Ścieżka Światłości), Grupa Wyznaniowa Śri Vidya, Misja Boskiego Światła (Divine Light Mission, Elan Vital), Międzynarodowe Stowarzyszenie Duchowej Miłości (International Society of Divine Love); *buddyzm*: Soka Gakkai – największy nowy ruch religijny o korzeniach wschodnich, 14 mln członków na całym świecie.

3.3. Ruchy rozwoju potencjału ludzkiego: „religia tak – Bóg nie"

Ruchy tego typu powstają na Zachodzie od minionego wieku i zajmują się przede wszystkim rozwojem wszystkich potencjałów drzemiących w człowieku. Chociaż Bóg nie jest w tych ruchach wyraźnie negowany, to w centrum uwagi pozostaje refleksja nie tyle nad Bogiem, ile nad Człowiekiem.[36] Zasadniczym i koniecznym aspektem rozwoju wszystkich potencjalności, jakie tkwią w człowieku,

[34] Por. tamże, s. 4-5.
[35] Por. tamże, s. 5-6.
[36] Por. tamże, s. 6.

jest w pierwszym rzędzie uwolnienie od jakiejkolwiek choroby, tak fizycznej, jak i psychicznej[37]

Przykłady ruchów rozwoju potencjału ludzkiego: Antoinizm, Scjentologia (Scientology), rebirthing (terapia alternatywna z elementami orientalnymi), Reiki, Sumoi Centrum Doskonalenia Człowieka, Kościół Naturalnej Obecności (powstał w Polsce).

3.4. Neognoza i nowe ruchy magiczne: „Sacrum tak – religia nie"

M. Introvigne do grupy nowych ruchów religijnych określanych formułą „*sacrum* tak – religia nie" zalicza tzw. nowe ruchy magiczne oraz *New Age*[38]. Wprowadzenie pojęcia neognozy w niniejszym opracowaniu usprawiedliwione jest przez fakt, że wielu badaczy traktuje *New Age* jako współczesną formę gnozy[39]

a) Nowe ruchy magiczne

Są to organizacje o strukturze takiej, jak w innych nowych ruchach. Typ proponowanego w nich doświadczenia nie jest jednak czysto religijny, ale odnosi się – przynajmniej w części – do kultury ezoterycznej lub do myśli magicznej[40] Przykłady nowych ruchów magicznych: Lectorium Rosicrucianum, Zakon Świątyni Słońca, wspólnota Damanhur niedaleko Turynu (Włochy), spirytyzm.

Do skrajnej formy ruchów magicznych należą grupy satanistyczne, wśród których rozróżnić można dwa prądy: „racjonalistyczny" i „okultystyczny" W grupach ukierunkowanych bardziej „racjonalistycznie", których głównym reprezentantem jest Kościół Szatana założony w Kaliforni w roku 1966 przez Antona Szandora La Vey, szatan uważany jest tylko za metaforę ciemiężenia słabszego przez silniejszego. W grupach należących do kierunku bardziej „okultystycznego" (np. Świątynia Seta), szatan uważany jest nie tylko za metaforę, ale za rzeczywistą osobę[41] Oprócz satanistycznych grup oficjalnych, zarejestrowanych w niektórych krajach jako działające legalnie grupy wyznaniowe, istnieją też „dzikie" i nie zorganizowane satanistyczne grupy młodzieżowe. Satanizm młodzieżowy łączy się

---

[37] Por. M. Introvigne, *I Nuovi Movimenti Religiosi*..., s. 51.

[38] Por. tamże, s. 52.

[39] Zob. A. M. Baggio, *L'ideologia New Age*, w: E. Fizzotti (red.), *La dolce seduzione dell'Acqaurio. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma 1996, s. 135-139; G. Mucci, *Le radici gnostiche del New Age*, w: „La Civiltà Cattolica", 3, 1994, s. 474-477; M. Kehl, *New Age oder neuer Bund?*, Mainz 1989.

[40] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità*..., s. 9.

[41] Por. tenże, *Satanismo contemporaneo*..., s. 22-24.

często ze spożywaniem narkotyków i dokonywaniem aktów wandalizmu na cmentarzach i w kościołach[42]

b) New Age

New Age, czyli Nowa Era[43], to ruch bez założyciela[44], bez jakiegoś konkretnego objawienia, bez jakichkolwiek struktur organizacyjnych[45] Pojęciem, które najlepiej oddaje charakter tego ruchu jest termin *metanetwork*[46] składający się z mniejszych *network*[47], z których najważniejsze to *network* „alternatywnych duchowości", *network* „alternatywnych terapii" i *network* „alternatywnych polityk"

Network „alternatywnych duchowości" stanowi punkt odniesienia dla tych wszystkich, których interesuje *sacrum*, ale poszukują czegoś innego od tradycji chrześcijańskiej, która przez wieki charakteryzowała życie religijne na Zachodzie: tradycyjne religie niechrześcijańskie (orientalne, przedkolumbijskie, Indian z Ameryki Północnej, nordyckie, itd.), spirytyzm (w *New Age* ubrany w szaty naukowe i zwany *channeling*), wiara w reinkarnację, we współczesną astrologię, zainteresowanie przesłaniami od UFO, różne prądy ezoteryzmu i okultyzmu[48].

Network „alternatywnych terapii" obejmuje różne formy poszukiwania uzdrowienia i dobrego samopoczucia psychofizycznego: ćwiczenia duchowe różnych tradycji religijnych (modlitwa, medytacja, itd., które stają się „technikami"), różne formy terapii i metod rozwoju potencjału ludzkiego. Wśród terapii najważniejsze miejsce zajmują tzw. alternatywne psychoterapie[49]

---

[42] Por. tamże, s. 28. Niestety, niektóre satanistyczne grupy młodzieżowe posuwają się dalej – aż do morderstw, często na tle rytualnym. Przykładem może być bestialskie zabójstwo bezdomnego w Lubinie w roku 1997 i rytualne morderstwo dwóch nastolatków w Nowej Rudzie w roku 1998.

[43] Niektórzy znawcy problematyki zaliczją *New Age* do ruchów rozwoju potencjału ludzkiego.

[44] Chociaż w *New Age* nie można mówić o jakimś konkretnym założycielu, to można jednak wskazać na jego korzenie historyczne. Sięgają one Towarzystwa Teozoficznego, a konkretnie schizmy dokonanej w nim w roku 1920 przez Alice Bailey (1880-1949). Właśnie Bailey jako pierwsza zaczęła używać już w latach dwudziestych wyrażenia *New Age*. W 1962 roku jej uczniowie założyli w miejscowości Findhorn w Szkocji ośrodek, którego sława i idee dotarły wkrótce za ocean, gdzie jeszcze w tym samym 1962 roku powstał podobny ośrodek w Eselen (Kalifornia). Idee New Age zaczęły rozprzestrzeniać się szybko w Stanach Zjednoczonych, co zapewniło im w niedługim czasie sukces na skalę światową. Por. P. Zoccatelli, *Il New Age fra secolarizzazione*..., s. 29-31.

[45] W *New Age* mamy do czynienia jedynie ze strukturami należącymi do kategorii usług, np. korespondencyjna sprzedaż książek. Por. tamże, s. 34.

[46] *Network*, ang. sieć.

[47] Por. M. Introvigne, *Storia del New Age 1962-1992*, Piacenza, s. 18-21.

[48] Por. P. Zoccatelli, *Il New Age fra secolarizzazione*..., s. 34-35.

[49] Por. tamże, s. 35.

Network „alternatywnych polityk" Wszystkie one pochodzą od teorii ekologicznych opracowanych po 1972 r. przez norweskiego filozofa Arne Naes'a, który wyróżnił ekologię płytką i ekologię głęboką. Pierwsza zajmuje się np. ochroną lasów, walką z zanieczyszczaniem środowiska, itp. Druga natomiast zwalcza biblijną wizję antropocentryczną, która uważa człowieka za byt jakościowo wyższy od wszystkich innych form natury. Dla ekologii głębokiej człowiek jest tylko jedną z istot żyjących i nie ma sam w sobie żadnej wyższej, od innych istot, wartości[50]

c) Kulty neopogańskie i kulty ufologiczne

Wydaje się, że do kategorii ruchów określanych formułą *„sacrum tak – religia nie"* można zaliczyć również kulty neopogańskie i kulty ufologiczne[51] Kulty pogańskie powstają ostatnio głównie w Europie Zachodniej. Grupy tego typu istnieją też w Polsce, a także na Litwie. Jest to powrót do religii przedchrześcijańskich, połączony z troską o ekologię i często z retoryką antychrześcijańską lub nacjonalistyczną[52] Przykłady kultów neopogańskich w Polsce: Klan Ausran (Łódź), Rodzimy Kościół Polski (Bóg jest nazywany imieniem Świętowid), Zrzeszenie Wiary Rodzimej.

W grupach ufologicznych obiektem kultu są natomiast niezidentyfikowane obiekty latające (UFO) i kosmici. Do nich kierowana jest nadzieja zbawienia i rozwiązania wszystkich problemów gnębiących ludzkość[53]. Przykłady kultów ufologicznych: Antrovis (ruch powstały w drugiej połowie lat osiemdziesiątych we Wrocławiu), Ruch Raeliański.

4. OCENA NOWYCH RUCHÓW RELIGIJNYCH

Dokonując oceny nowych ruchów religijnych, wskażemy tak na elementy negatywne, jak i na *semina Verbi*[54], a więc na pewne pozytywy, które wnoszą one do współczesnej kultury. Następnie przyjrzymy się też oskarżeniom kierowanym

---

[50] Por. tamże, s. 36.

[51] Bierzemy tu pod uwagę niezależne organizacje ufologiczne lub neopogańskie. Należy bowiem zaznaczyć, że zainteresowanie Niezidentyfikowanymi Obiektami Latającymi i powrót do doświadczeń religii przedchrześcijańskich należą również do elementów konglomeratu *New Age*.

[52] Por. E. Barker, *Nowe ruchy religijne*, Kraków 1997; T. Paleczny, *Sekty*..., s. 188-189.

[53] Por. T. Paleczny, *Sekty*..., s. 189-190.

[54] Wyrażenie to wskazuje na potrzebę odnalezienia i wspierania tego wszystkiego, co jest chrześcijańskie *implicite*, a więc dobre, prawdziwe i słuszne w każdym człowieku, kulturze i religii, aby doprowadzić to do pełnego chrześcijańskiego uwyraźnienia. Por. P. Vanzan, *Contestualizzazione socioculturale e discernimento*..., s. 95-96.

pod adresem nowych ruchów religijnych (sekt) przez środki społecznego przekazu oraz przez ośrodki informacji o nowych ruchach religijnych i sektach.

4.1. Ocena z puntu widzenia teologiczno-pastoralnego

a) Semina Verbi

Nowe ruchy religijne występują, może wyraźniej nawet niż niektóre kościoły, przeciwko wypaczeniom tego nurtu współczesnej kultury, który stawia na pierwszym miejscu dobrobyt materialny (mieć) za cenę niedorozwoju osobowego i duchowego (być). Człowiek zostaje skazany w ten sposób na życie bez jakiegokolwiek odniesienia do rzeczywistości ostatecznej, bez otwarcia się na Transcendencję, na „Ty" osobowego Boga[55]

Ruchy te zmusiły również teologię, pozostającą nieco w tyle za osiągnięciami współczesnej nauki, do uwzględnienia stawianych przez nią problemów i wyzwań (od psychologii do współzależności kosmicznej) w refleksji zmierzającej do przybliżenia wiary współczesnemu człowiekowi oraz do udzielenia na nie właściwych i inkulturowanych odpowiedzi[56].

b) Elementy negatywne

Na prawdziwe pytania stawiane przez współczesnego człowieka odnośnie rzeczywistości ostatecznej i Transcendencji nowe ruchy religijne udzielają odpowiedzi niewłaściwej i zredukowanej. Transcendencja proponowana przez te ruchy ma mało wspólnego z osobowym Bogiem tradycji biblijnej. Jest ona raczej nieokreślonym przedłużeniem rzeczywistości ludzkiej lub transcendencją nieosobową[57]

Proponowanemu przez wiele nowych ruchów religijnych doświadczeniu własnego wnętrza, rozszerzeniu własnej świadomości aż do osiągnięcia świadomości kosmicznej, itd., towarzyszy atmosfera sakralna. Jest to jednak *sacrum* pogańskie, urzeczowione, które jest jedynie śladem „przejścia" Transcendencji. *Sacrum* różni się zasadniczo od świętości biblijnej, która jest relacjonalna, to jest opiera się na ciągłym dialogu z Bogiem[58]. „Nie jesteśmy religijni z natury, w znaczeniu pozytywnym. Staramy się raczej ciągle zaspokajać w sposób niereligijny istniejącą w nas z natury potrzebę religijną. Czyż więc nowe ruchy religijne nie próbują może przywłaszczyć sobie całej rzeczywistości religijnej, aby potem ją zniszczyć za pomocą

[55] Por. tamże, s. 97.
[56] Por. tamże, s. 98.
[57] Por. tamże, s. 99.
[58] Por. tamże, s. 99-100.

technik medytacyjnych i psychologicznych, doświadczania świadomości oraz różnych spekulacji naukowych i metafizycznych?"[59]

4.2. Zarzuty kierowane pod adresem niektórych nowych ruchów religijnych

Eksplozja nowych ruchów religijnych przyczyniła się do powstania w USA i w Europie Zachodniej ruchów stawiających sobie za cel ostrzeganie i obronę społeczeństwa przed szkodliwym wpływem sekt. Ruchy te, wyrastające z podwójnej inspiracji: laickiej i chrześcijańskiej (protestancka ewangelicka), wskazują na sekty jako na organizacje niebezpieczne nie tylko dla jednostek, ale i dla całego społeczeństwa i żądają od państwa działań typu legislacyjnego lub administracyjnego wymierzonych przeciwko tego typu ugrupowaniom. Obecnie popularność tych ruchów w USA maleje, chociaż są one jeszcze dość silne w Europie[60].

Zarzuty kierowane pod adresem niektórych ugrupowań religijnych ze strony ruchów zwalczających sekty, ze strony środków masowego przekazu i rozpowszechniane przez ośrodki informacji o nowych ruchach religijnych i sektach dotyczą różnego rodzaju działań mających na celu ograniczenie wolności osobistej i manipulację osobami. Do najczęściej wymienianych praktyk tego typu należą: bombardowanie miłością i manipulacja psychiczna zwana „praniem mózgu" Są to techniki psychologiczne służące w pierwszym rzędzie do werbunku nowych członków.

Bombardowanie miłością (*love bombing*). Nowoprzybyła lub nowozłowiona osoba jest otaczana ciepłem, akceptacją, uśmiechem i serdecznością. Pod adresem takiej osoby kieruje się szereg wzmocnień pozytywnych, np. „czekaliśmy na taką osobę jak ty już od dawna", „masz w sobie wiele pozytywnych energii i bogactwa", itd.[61]

Manipulacja psychiczna, „pranie mózgu", destabilizacja psychiczna. American Psychological Association w specjalnym dokumencie z 1987 r. stwierdza, że nie ma podstaw naukowych, aby przyjąć fakt istnienia w nowych ruchach religijnych manipulacji psychicznej. Wszelkie techniki przekonywania stosowane w tych ruchach nie są ani magiczne, ani niezawodne, a większość osób, które przystępują do nowych ruchów religijnych opuszcza je w przeciągu kilku lat[62].

Należy jednak przypuszczać, że pewien rodzaj destabilizacji psychicznej, o ograniczonej głębi i czasie oddziaływania na osobowość, ma jednak miejsce

---

[59] J. Sudbrack, *La nuova religiosita. Una sfida per i cristiani*, Brescia 1987, s. 15.

[60] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità*..., s. 6.

[61] Por. tamże..., s. 4; E. Fizzotti, *Religione o terapia? Un eterno problema emergente*, w: E. Fizzotti (red.), *Religione o terapia? Il potenziale terapeutico dei Nuovi Movimenti Religiosi*, Roma 1994, s. 29.

[62] Por. M. Introvigne, *Nuove forme di religiosità*..., s. 7.

w niektórych nowych ruchach religijnych. Sprzyjają temu pewne praktyki i formy życia stosowane w niektórych grupach, którym poddawane są w pierwszym rzędzie osoby nowoprzybyłe do ruchu, np. odosobnienie, w tym od środowiska rodzinnego, zmniejszona ilość snu, długie medytacje połączone z mantrowaniem, konferencje indoktrynujące, uregulowany co do minuty regulamin dnia, itd.

Wydaje się, że w stosunku do nowych ruchów religijnych jako całości, podnosi się często zbyt duży alarm. Nie wydaje się konieczne wprowadzanie jakiegoś specjalnego prawa wymierzonego przeciwko sektom. Istniejące kodeksy karne są całkowicie wystarczające, aby uderzyć w organizacje kryminalne działające za parawanem jakiegoś religijnego lub magicznego ruchu. Zrezygnowanie z jakichś specjalnych działań legislacyjnych skierowanych przeciwko sektom ma również na względzie zagwarantowanie wolności wyznania wszystkim obywatelom. A pod tym względem należy być ostrożnym, ponieważ ruchy wymierzone przeciwko sektom o inspiracji laickiej atakują często jako „sekty" także organizacje kościelne, np. Odnowę Charyzmatyczną lub Opus Dei[63]. Dalej, w świecie amerykańskiego protestantyzmu fundamentalistycznego, gdzie istnieje silne uprzedzenie antykatolickie, podaje się często argumentacje za tym, że sam Kościół katolicki nie jest wcale kościołem, tylko sektą[64].

Niektórzy chrześcijańscy badacze zjawiska nowych ruchów religijnych uważają, że ich negatywny wpływ na społeczeństwo i należące do nich jednostki jest w wielu wypadkach przeceniany lub nadmiernie akcentowany. Tymczasem z chrześcijańskiego lub katolickiego puntu widzenia większym problemem są nie tyle nowe ruchy religijne, ale rozszerzająca się coraz bardziej „nowa religijność" Pozwala ona połączyć w tej samej osobie wiarę chrześcijańską z takimi wierzeniami i praktykami, jak: reinkarnacja, wywoływanie duchów, uciekanie się do porady płatnego maga lub astrologa (znaczy to innymi słowy, że ta sama osoba wierzy np. tak w zmartwychwstanie, jak i w reinkarnację[65].

Biorąc pod uwagę to, co zostało dotychczas powiedziane, wydaje się, że trzeba dokonać rozróżnienia między różnymi formami nowych ruchów religijnych pod względem ich szkodliwości z punktu widzenia prawnego, psychologicznego i teologiczno-pastoralnego: a) niektóre formy obiektywnie niebezpieczne tak z powodu wyznawanej doktryny, jak i stosowanych metod, niezależnie od wartości osobistej poszczególnych członków (np. Dzieci Boga, członkowie ruchu Moon'a); b) ruchy, które wyznają odmienną wiarę od wiary przekazywanej w tradycji apostolskiej, ale które odnoszą się do niej z szacunkiem (Mormoni, niektóre ruchy o korzeniach orientalnych i synkretyczne); c) ruchy akcentu-

[63] Por. tamże.

[64] Por. tamże, s. 2.

[65] Por. tamże, s. 7-8.

jące jednostronnie pewne aspekty Ewangelii, ale pozostające w nurcie tradycji chrześcijańskiej[66].

Należy też wziąć pod uwagę różnice między: a) szczerością intencji członków danego ruchu (wielu z nich wykazuje niezaprzeczalne bogactwo duchowe i ludzkie); b) ukrytą motywacją przywódców, kiedy dopuszczają się oszustwa duchowego (pewne ruchy wydają się być bowiem wielką maszyną do robienia pieniędzy, gdzie młodzi członkowie wykorzystywani są np. jako tania siła robocza lub dla ukrytych celów czy zysku niektórych przywódców)[67].

5. PRÓBA WYJAŚNIENIA SZYBKIEJ EKSPANSJI NOWYCH RUCHÓW RELIGIJNYCH

Szybka ekspansja nowych ruchów religijnych, tak co do liczby ugrupowań, jak i co do liczby ich członków, jest zjawiskiem domagającym się wytłumaczenia. Wytłumaczenia tego należy prawdopodobnie szukać w samej sytuacji egzystencjalnej współczesnego człowieka, zaskoczonego i uchwyconego w wir nagłych i szybkich przemian, takich jak: uprzemysłowienie, urbanizacja, technokratyzacja, biurokratyzacja, desakralizacja i sekularyzacja życia. W tej sytuacji człowiek czuje się coraz bardziej samotny i niezaspokojony w potrzebach, które wydają się być odwiecznie wpisane w jego naturę. Zadowalającej odpowiedzi na te potrzeby zdają się udzielać właśnie nowe ruchy religijne.

5.1. Oczekiwania i potrzeby współczesnego człowieka

Współczesny człowiek rozpoznaje w sobie oczekiwania i potrzeby, znaki zapytania i problemy egzystencjalne, które rodzą się w konfrontacji ze współczesnym życiem. Zwraca się on z tym wszystkim w kierunku religii, oczekując od niej odpowiedzi zdolnej przywrócić mu pogodę ducha, zdrowie i dobre samopoczucie psychofizyczne[68]. Poniżej omówione zostaną niektóre uwarunkowania socjokulturowe i polityczne oraz niezaspokojone potrzeby i oczekiwania współczesnego człowieka, głównie natury psychologicznej i religijnej, na które odpowiadają nowe ruchy religijne[69]

---

[66] Por. P. Vanzan, *Contestualizzazione socioculturale e discernimento*..., s. 94.

[67] Tamże, s. 94-95.

[68] Por. E. Fizzotti, *Verso una psicologia della religione. 2. Il cammino della religiosità*, Leumann 1995, s. 150.

[69] Por. tenże, *Religione o terapia? Un eterno*..., s. 18-19; zob. też Segretariato per l'Unione dei Cristiani, Segretariato per i non Cristiani, Segretariato per i non credenti, Pontificio Consiglio della Cultura, *Il fenomeno delle sette o nuovi movimenti religiosi. Sfida pastorale*, Leumann 1986, s. 8-13.

Pragnienie przynależności. Świat współczesny wydaje się być rozczłonkowany a relacje międzyludzkie – coraz bardziej cząstkowe i płytkie. Człowiek odczuwa więc potrzebę bycia razem z innymi ludźmi w atmosferze miłości, wspólnoty i wzajemnej akceptacji, gwarantującej bezpieczeństwo, braterstwo, solidarność i bezwarunkowe przyjęcie takim, jakim się jest.

Poszukiwanie prostych odpowiedzi na złożone problemy. Podczas gdy problemy XX w. wydają się być pod każdym względem skomplikowane i zagmatwane, współczesny człowiek szuka odpowiedzi prostych i gotowych, będących wersjami uproszczonymi i cząstkowymi prawd i wartości tradycyjnych. Szuka on też „nadprzyrodzonych" dowodów na to, że znajduje się „po właściwej stronie"

Poszukiwanie integralności. Podczas gdy współczesne społeczeństwo dyskryminuje i marginalizuje jednostkę ludzką i jej niepowtarzalną oryginalność, szuka ona takich miejsc, które pozwalają na bycie spontanicznym, w których doświadcza mocnych wrażeń, gwarantujących uzdrowienie całej osoby, to jest fizyczne, psychiczne i duchowe.

Poszukwanie tożsamości kulturowej. Jest ono wynikiem zaniku tradycyjnych wartości kulturowych, społecznych i religijnych w społeczeństwach zachodnich. Zanik ten może prowadzić bądź do odnowy własnej tradycji religijno-kulturowej, bądź też do szukania nowej tożsamości poprzez przyjęcie i włączenie się w inne tradycje (np. orientalne).

Potrzeba uznania niepowtarzalności i oryginalności własnej osoby. Jest to wynik życia w anomimowym i zdepersonalizowanym tłumie. W tej sytuacji współczesny człowiek pragnie rozwinąć w pełni cały swój ludzki potencjał, zdolności i możliwości, chce też przynależeć do grupy, której członkowie biorą go pod uwagę na serio.

Poszukiwanie transcendencji. Wielu ludziom wydaje się, że Kościół kładzie zbyt duży nacisk na problemy moralne i społeczne lub na aspekty instytucjonalne, ryzykując ograniczenie się tylko do tego, co kontrolowalne i weryfikowalne. Tymczasem ludzie ci odczuwają tęsknotę za misterium, za tym co tajemnicze i niewypowiedzialne, za tym co przekracza ich codzienne szare doświadczenie.

Poszukiwanie kierownictwa duchowego. Brak pomocy ze strony rodziców i wychowawców dla osób poszukujących sprawia, że funkcję tą przejmują różnego rodzaju przywódcy charyzmatyczni, posługujący się często stylem, który domaga się bezwarunkowego, graniczącego ze czcią, posłuszeństwa.

Poszukiwanie nowej wizji świata. Konfliktowe sytuacje, których pełen jest współczesny świat, i niepokój w obliczu coraz mniej pewnej przyszłości sprzyjają pragnieniu, często bardzo nieokreślonemu, ulepszenia świata i ujrzenia początku nowej epoki, nowej ery, nowej wizji osoby, ludzkości, historii i kosmosu.

Potrzeba uczestnictwa i zaangażownia. Wielu ludzi czuje się wyłączonych z uczestniczenia w podejmowaniu decyzji i czynnego budowania przyszłości. Po-

większa to ich aspiracje, aby odkryć swoje szczególne zadanie osobiste, jedyne i niepowtarzalne, do którego każdy jest wezwany w tworzeniu lepszego świata.

5.2. Odpowiedź nowych ruchów religijnych na potrzeby współczesnego człowieka

Fenomen szybkiej ekspansji nowych ruchów religijnych wynika z tego, że ich propozycje wychodzą naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom współczesnego człowieka. Objawia się w ten sposób ich „potencjał terapeutyczny" przeciwstawiający je w pewnej mierze religiom instytucjonalnym[70].

Poczucie przynależności. Wchodząc do jakiegoś ruchu, nowi członkowie zostają przyjęci i obdarowani ciepłem, przyjaźnią, pomocą materialną oraz wsparciem psychologicznym. Wspólnota jest „wielką matką", gdzie jednostka znajduje schronienie i odpowiedź na każde, najbardziej nawet niepokojące pytanie. Grupa spełnia więc wobec jednostki rolę terapeutyczną i dostarcza wizji człowieka i świata, która nadaje sens życiu. Poczucie wspólnoty i przynależności wpływa na wytworzenie się silnych więzi między członkami ruchu. Życie wspólnotowe służy jednak jedynie samorealizacji członków i nie prowadzi do jakiegokolwiek zaangażowania społecznego lub politycznego z ich strony[71].

Nowa tożsamość. Wiele osób cierpi dzisiaj na kryzys tożsamości osobowej i kulturowej. Nie wszystkim osobom wychowanym w środowisku chrześcijańskim wystarcza typ religijności, często anonimowej i płytkiej, jaki proponowany jest w kościołach instytucjonalnych. Wstąpienie do ruchu, np. o korzeniach orientalnych, i przyjęcie nowego sposobu życia (np. hinduistów), wiąże się z silną afirmacją własnej tożsamości: jest to coś alternatywnego i „pod prąd" Poczucie własnej tożsamości jest też wzmacniane w wielu przypadkach przez przyjęcie określonego stroju, sposobu modlitwy, odżywiania się i odnoszenia do innych[72]

Nowe doświadczenie religijne dające poczucie bezpieczeństwa. Szczególnie w ruchach o korzeniach orientalnych (np. Hare Kriszna) proponowane jest bezpośrednie doświadczenie bóstwa. Jedynym pośrednikiem jest nauczyciel (guru) wprowadzający ucznia w tajniki techniki medytacji, prowadzącej do coraz bardziej bezpośredniego kontaktu z bóstwem. Wiele ruchów podaje proste i gotowe prawdy, absolutne i łatwo dostępne, dla których potwierdzenia cytowane są np. Vedy, rzekomo najstarsze święte księgi świata. Prawdy te są odpowiedzią na pyta-

---

[70] Por. E. Fizzotti, *Verso una psicologia...*, s. 152.

[71] Por. tenże, *Religione o terapia? Un eterno...*, s. 20-21.

[72] Por. tamże, s. 21.

nia egzystencjalne i trudne sytuacje życiowe współczesnego człowieka. Dają one poczucie pewności i bezpieczeństwa w skomplikowanym świecie[73].

Zwiększenie poczucia własnej wartości. Zwiększenie poczucia własnej wartości i pragnienie szczęścia jest czymś naturalnym dla każdego człowieka. Osoba przystępująca do jakiegoś ruchu spotyka się od razu z szacunkiem i bezwarunkową akceptacją, podkreślana zostaje też jej wartość jako osoby. Nie znajduje ona w grupie współzawodnictwa i karierowiczowstwa. Ten pozytywny klimat widoczny jest także dla obserwatorów z zewnątrz. Sprawowane ryty są często pełne radości i euforii, co ma wpływ na subiektywne poczucie szczęścia. Źródłem szczęścia jest też poczucie bezpośredniego kontaktu z bóstwem[74].

Zaspokojenie pragnienia prawdy. Członkowie nowych ruchów religijnych szukają najwyższej i absolutnej prawdy. Prawda ta jest jednocześnie i wiedzą, i wiarą. Jest nieomylna i doskonała. Chodzi tu o „wiedzę duchową" prowadzącą do poznania bóstwa, ponieważ każda wiedza ludzka jest szkodliwa, jeśli nie jest „duchowa" Tylko taka wiedza pozwala rzucić światło na najważniejsze problemy człowieka, takie jak: narodziny, starość, śmierć. Dla uzyskania jej warto jest poświęcić całe życie, angażując w to wszystkie swoje siły intelektualne[75]

Przewodnictwo duchowe. W wielu nowych ruchach religijnych centralną rolę pełni nauczyciel duchowy, mistrz, guru. Jego postać zaspokaja jedną z głębokich potrzeb ludzkich, jaką jest pragnienie oparcia się na zaufanym przewodniku, ułatwiającym wędrówkę po ścieżkach życia. Pomoc guru jest konieczna przede wszystkim dla postępu w życiu duchowym. Między uczniem a nauczycielem panuje stosunek poddaństwa, posłuszeństwa i ślepego zaufania. Guru jest przewodnikiem pewnym i nieomylnym, a uczeń żywi wobec niego uczucia czci i szacunku. Istnieje jednak realne niebezpieczeństwo ukształtowania się między uczniem a nauczycielem stosunku wzajemnego wykorzystywania się. Uczeń może używać nauczyciela, aby uciec od odpowiedzialności (niebezpieczeństwo deresponsabilizacji), nauczyciel z kolei może traktować ucznia przedmiotowo manipulując nim według swojego uznania (niebezpieczeństwo utraty własnej woli)[76]

6. KLUCZOWE ELEMENTY „NOWEJ RELIGIJNOŚCI"

Wydaje się, że można wyszczególnić kilka zasadniczych elementów cechujących współczesną „nową religijność", której wyrazem są nowe ruchy religijne.

---

[73] Por. tamże, s. 22.
[74] Por. tamże, s. 22-23.
[75] Por. tamże, s. 23.
[76] Por. tamże, s. 23-24.

Jedność wszystkiego i jedność ze wszystkim. Wspólnym elementem dla wielu nowych ruchów religijnych jest poszukiwanie jednej jedynej zasady, zasady jednoczącej dla całej rzeczywistości. Tendencja ta wyraża się w przezwyciężaniu dominującej od czasów Kartezjusza w filozofii zachodniej dualistycznej koncepcji człowieka, rozbijającej istotę ludzką na ciało i duszę. Wizja kartezjańska zastępowana jest wizją całościową, w której człowiek jest jednością ciała, psychiki i ducha. Odnalezieniu jedności i harmonii, będących jednocześnie podstawą zdrowia fizycznego i psychicznego służą różnego rodzaju terapie i techniki medytacyjne propagowane w wielu nowych ruchach religijnych. Innym wyrazem poszukiwania jedności jest przezwyciężenie mechanistycznej wizji wszechświata i zastępowanie jej wizją organistyczną. Wszechświat widziany jest jako jedność, ocean energii, sieć wzajemnych powiązań. Wszystko połączone jest ze wszystkim. Te same techniki, które służą przywróceniu harmonii osoby i dobrego samopoczucia psychofizycznego stosowane są też w celu odnalezieniu jedności i harmonii z całym wszechświatem. Wyrazem poszukiwania tej harmonii jest między innymi mentalność ekologiczna, zwracająca uwagę tak na ochronę środowiska naturalnego, jak i na ekologiczny sposób życia (abstynencja, post, sport, itd.)[77]

Podkreślanie doświadczeń subiektywnych. Wizja świata, jaką propaguje wiele nowych ruchów, nie wychodzi od obiektywnych struktur rzeczywistości (bytu), ale od świadomości podmiotu poznającego. Dlatego też podkreślana jest waga i znaczenie niezgłębionej tajemnicy ludzkiej psychiki, ludzkiego ducha, ludzkiej wrażliwości, nieświadomości jednostkowej i nieświadomości zbiorowej. W tym akcentowaniu ludzkiej podmiotowości główny nacisk kładzie się na osobiste doświadczenie, sztukę, kreatywną twórczość, spotkanie międzyludzkie. Jednocześnie zwraca się też uwagę na zjawiska parapsychologiczne, astrologię, wróżenie z kart, spirytyzm, magię, itd.[78]

Wizja ewolucyjnego poszerzenia świadomości. Przezwyciężenie sprzeczności między nauką i wiarą oraz między nauką i mitem, osiągnięcie zdolności świadomego i twórczego przeżywania każdej chwili, można określić wspólnym mianem procesu wyłaniania się wyższej wszystkojednoczącej świadomości. Jest to ciągły ewolucyjny i konieczny proces, który dokonuje się według naturalnych praw metafizycznych, rządzących całą rzeczywistością. Człowiek nie jest więc tutaj pojmowany statycznie, jako byt uwięziony w ramach przemijającego czasu. Jest on istotą ciągle rozwijającą się w kierunku utopii, gdzie wolność i odpowiedzialność osobista, rozpłyną się w jakiś rodzaj apluralistycznego lub nawet antypluralistycznego społeczeństwa. Wiara w reinkarnację sprawia, że proces rozwoju do wyższej formy świadomości nie ogranicza się tylko do czasu rozpiętego między

[77] Por. E. Fizzotti, *Verso una psicologia...*, s. 158.

[78] Por. tamże.

narodzinami a śmiercią konkretnej jednoski. Może on trwać przez bliżej nieokreśloną liczbę kolejnych wcieleń[79]

Monistyczna mistyka. „Nowa religijność" interpretuje mistykę jako doświadczenie zjednoczenia ludzkiego **ja** z samym sobą oraz z całym światem. Doświadczenie religijne, które opiera się na spotkaniu osobowego **ja** człowieka z osobowym **Ty** Boga, zastąpione jest więc doświadczeniem zjednoczenia z bóstwem typu panteistycznego. Bóg pojmowany jest bowiem nie jako osobowe transcendentne **Ty**, ale raczej jako immanentno-transcendentna nieosobowa zasada będąca podstawą całej rzeczywistości, a rzeczywistość, jak to już było powiedziane wyżej, jest jednością, wibrującą energią, siecią wzajemnych relacji. Jest to perspektywa monistyczna, dla której najwyższą i najgłębszą ludzką wartością jest nieosobowa jedność ze wszystkim. Całkowicie na boku pozostawione jest doświadczenie miłości oraz osobowego i międzyludzkiego spotkania[80]

7. NOWE RUCHY RELIGIJNE JAKO ALTERNATYWA DLA PSYCHOTERAPII?

Nawet niezbyt uważnemu obserwatorowi zjawiska nowych ruchów religijnych rzuca się w oczy obecność w nich swoistej mieszanki psychologii humanistycznej[81], psychologii transpersonalnej[82] i religijności-duchowości. Wykorzysty-

---

[79] Por. tamże, s. 158-159.

[80] Por. tamże, s. 159.

[81] *Psychologia humanistyczna* powstała na początku lat sześćdziesiątych jako alternatywa dla dominujących wtedy kierunków psychoanalizy i behawioryzmu i stąd nazywana jest często „trzecią siłą" w psychologii. Do jej głównych założycieli i propagatorów należeli A. Maslow i C. Rogers. U podstaw psychologii humanistycznej leży wizja człowieka jako istoty zdolnej do przezwyciężania różnorakich uwarunkowań psychologicznych, które nakładają na niego tak środowisko, jak i własna przeszłość. Człowiek zdolny jest ponadto do aktywnego i świadomego nadawania kierunku własnemu życiu, w dążeniu do samorealizacji, czyli do urzeczywistnienia wszystkich swoich potencjalności. Por. C. Buehler, *Humanistic Psychology*, w: W. Arnold i in. (red.), *Dizionario di psicologia*, Cinsello Balsamo 1986, s. 502-503; zob też W. Brockenheim i in. (red.), *Encykopedia New Age*, Wrocław 1996, s. 280-283.

[82] *Psychologia transpersonalna* bada przede wszystkim tzw. „nieświadomość wyższą", a więc najbardziej rozwinięte warstwy psychiki ludzkiej i jako taka stawia się w opozycji w stosunku do psychoanalizy zajmującej się głównie tzw. „nieświadomością niższą" Transpersonalnym jest to wszystko, co przekracza osobę jako organizm biopsychiczny w kierunku płaszczyny duchowej i poznawczej znajdującej się poza pojmowaniem racjonalnym. Płaszczyzna ta jest źródłem kreatywności, kosmicznej miłości, intuicji, stanów mistycznego oświecenia, itd. Innymi słowy psychologia transpersonalna stara się wyjaśniać naukowo te doświadczenia, które do niedawna należały do dziedziny wiary. Niektórzy przedstawiciele tego kierunku (np. Ken Wilber), próbując przekroczyć granicę, jaka normalnie istnieje między wiarą i nauką, przyjęli za własną perspektywę wschodnich filozofii religijnych. Por. A. M. Baggio, *L'ideologia New Age*..., s. 130-131; zob. też W. Brockenheim i in. (red.), *Encykopedia*..., s. 284-285.

wanie technik i pojęć psychologicznych odnajdujemy nie tylko w niektórych ruchach o korzeniach chrześcijańskich, ale również, i to w większym stopniu, w ruchach o korzeniach orientalnych, w ruchach ezoterycznych, gnostyckich i magicznych, a przede wszystkich w ruchach rozwoju potencjału ludzkiego[83]

W związku z tym nasuwa się pytanie „do jakiego stopnia nowe ruchy religijne umożliwiają przynależącym do nich osobom przeżycie autentycznego doświadczenia religijnego, a do jakiego stopnia stają się one coraz bardziej alternatywą dla procesów psychoterapeutycznych, których celem jest wyleczenie danej osoby z zaburzeń o charakterze psychicznym i w konsekwencji jak najlepsze przystosowanie do wymagań otoczenia?"[84] Pytanie to uzasadniają dwie obserwacje: po pierwsze, coraz większa liczba nam współczesnych poszukuje ulgi w dolegliwościach natury psychicznej; po drugie, można zauważyć coraz większość zbieżność funkcji spełnianych przez ministra kultu (duszpasterza) i funkcji spełnianych przez terapeutę[85].

Poszukiwanie ulgi w dolegliwościach psychicznych. Wielu ludzi doznających ogólnego złego samopoczucia psychofizycznego zapisuje się na seminaria, warsztaty, spotkania w grupach o charakterze psychoterapeutycznym, szukując tam zdrowia tak dla ciała, jak i dla ducha. Jednocześnie wiele ugrupowań i ruchów o charakterze religijnym zapewnia, że jest w stanie pomóc w osiągnięciu nie tylko wyższego stopnia świadomości czy rozwoju duchowego, ale i w odzyskaniu zdrowia fizycznego i psychicznego[86]. Ruchy te zdają się przejmować w ten sposób zadania właściwe dla psychoterapii. Jest to widoczne również w proponowanych przez nie celach i wartościach, formułowanych z wykorzystaniem języka psychologicznego (np. poznanie samego siebie, samorealizacja, doznania i doświadczenia osobiste, pierwszeństwo spontaniczności, bycie tu i teraz, itd.).[87]

Duszpasterz i psychoterapeuta. W tym kontekście mamy więc do czynienia z nakładaniem się postaci psychologa, traktowanego często jako „świecki spowied-

---

[83] Por. E. Fizzotti, *Religione o terapia? Un eterno...*, s. 27.

[84] Por. tenże, *Verso una psicologia...*, s. 160.

[85] Por. tamże.

[86] Cechą charakterystyczną terapii i uzdrowienia proponowanego przez nowe ruchy religijne (np. *New Age*) jest zanik klasycznego podziału na choroby fizyczne i psychiczne. Każda choroba pojmowana jest jako brak wewnętrznej harmonii i równowagi. Uzdrowienie natomiast to nic innego, jak ich odzyskanie – stąd wyzdrowieć znaczy odnaleźć samego siebie. Perspektywa ta wynika z odejścia od dualistycznej wizji człowieka. Jeśli nie ma wyraźnej granicy między ciałem a duchem, to na plan pierwszy wysuwa się nie to, jaka część jest dotknięta chorobą, ale znaczenie jakie dana choroba ma dla całego człowieka. Jako środki terapeutyczne nie są więc proponowane leki chemiczne, działające z zewnątrz, ale ćwiczenia, które mają umożliwić głębokie poznanie samego siebie, jak: joga, medytacja transcendentalna, trening autogenny, fitoterapia, reiki, i inne. Por. E. Fizzotti, *Presentazione*, w: E. Fizzotti, *La dolce sfida dell'Acquario. New Age tra psicologia del benessere e ideologia religiosa*, Roma1996, s. 12-14.

[87] Por. E. Fizzotti, *Religione o terapia? Un eterno...*, s. 28-29.

nik", i postaci ministra kultu, do którego ludzie zwracają się często nawet z problemami ściśle psychologicznymi. Nakładaniu się tych dwóch postaci sprzyja kontekst społeczno-kulturowy, w którym żyjemy, charakteryzujący się zawrotnym tempem przekształceń, uprzemysłowienia, urbanizacji, itd., a który nie sprzyja pełnemu rozwojowi człowieka. Wynika stąd potrzeba różnych „usług", do których należą tak psychoterapia, jak i stowarzyszenia religijne, gdzie osoba mogłaby się czuć doceniona i znaleźć odpowiedź na swoje problemy i pytania egzystencjalne. Innym czynnikiem wpływającym na nakładnie się postaci duszpasterza i terapeuty jest fakt, że tak nowymi ruchami religijnymi, jak i psychoterapią, zainteresowane są przede wszystkim osoby należące do średniej i wyższej klasy społecznej. Są one gotowe na każdy wydatek pieniężny i krążą od grupy do grupy, od terapeuty do terapeuty, w poszukiwaniu coraz to nowych ekscytujących wrażeń lub aby doświadczyć magicznego rozwiązania swoich problemów. Osoby przystępujące do nowych ruchów religijnych mają za sobą z reguły kilka doświadczeń w takim czy innym ruchu, poprzedzających ich definitywne nawrócenie. Podobnie dzieje się również w psychoterapii, gdzie wielu klientów przybywa dopiero po wypróbowaniu różnych egzotycznych doświadczeń i filozofii wschodnich. Ponadto tak członkowie nowych ruchów religijnych, jak i klienci psychoterapeutów, mają skłonność z jednej strony do przejaskrawiania ich nieszczęśliwej sytuacji przed wejściem w grupę lub przed rozpoczęciem psychoterapii, a z drugiej strony do nadmiernego przesadzania w opisywaniu ich dobrego samopoczucia po rozpoczęciu jednego lub drugiego doświadczenia (*hello-goodbye effect*)[88].

Sommario

Il fenomeno che negli ultimi anni attira in Polonia sempre di più l'attenzione dei mass-media e inquieta l'opinione pubblica, gli ambienti della Chiesa e anche quelli con essa non collegati, è un continuo sviluppo dell'attività dei gruppi e movimenti di carattere religioso o pseudoreligioso, designati di solito come „sette". I movimenti del genere sono stati presenti in Polonia già negli anni settanta e ottanta, ma la loro attività è accresciuta in modo notevole dopo la caduta della Cortina di Ferro.

Quest'articolo vuole presentare al lettore polacco la discussione svoltasi nei seminari interdisciplinari organizzati negli anni 1994-97 dalla Facoltà di Scienze dell'Educazione dell'Università Pontificia Salesiana (UPS) di Roma e dedicati ai Nuovi Movimenti Religiosi. Nei seminari sono intervenuti gli studiosi di diverse discipline (psicologia, sociologia, teologia, filosofia, scienze della religione, ecc.) provenienti sia dall'Italia sia dagli altri paesi europei. Il problema dei Nuovi Movimenti ha ed ha avuto nei paesi occidentali un'estensione molto più larga e una storia più lunga che in Polonia. Vi sono stati dedicati anche più ricerche scientifiche. Pertanto la conoscenza delle conclusioni degli incontri organizzati all'UPS può aiutare nella

[88] Por. tamże, s. 29-30.

migliore comprensione del problema dei Nuovi Movimenti Religiosi nella realtà polacca e nel dare ad esso un'adeguata risposta, soprattutto da parte dei pastori, catechisti, educatori ed insegnanti.

Il contenuto del presente articolo abbraccia i seguenti nodi problematici: dopo aver discusso la questione riguardante la nomenclatura usata nelle pubblicazioni scientifiche sull'argomento dei Nuovi Movimenti Religiosi, sarà caratterizzato il contesto socioculturale nel quale, a partire dagli anni sessanta, è cominciato nei paesi occidentali lo sviluppo di questi movimenti, contesto segnato in modo particolare dall'avanzare del processo di secolarizzazione e dal passaggio all'epoca postmoderna. In seguito sarà presentata la classificazione dei Nuovi Movimenti Religiosi fatta in base al criterio del loro rapporto con la visione del mondo cristiana e con i suoi elementi caratteristici: la Chiesa, il ruolo unico di Gesù Cristo, Dio, il senso religioso come modo specifico di mettersi in relazione con il sacro. Sarà anche discusso il sempre attuale problema della nocività dei Nuovi Movimenti Religiosi, ma saranno anche indicati alcuni positivi, cioè „semina Verbi", che si possono scorgere in essi. Gli ultimi partagrafi sono dedicati al tentativo di una spiegazione della causa della veloce espansione dei Nuovi Movimenti, identificata sopratutto nei non soddistatti bisogni dell'uomo moderno, preso dal vortice dei rapidi ritmi di industrializzazione, urbanizzazione, secolarizzazione e burocratizzazione, alla esplicitazione dei più importanti punti chiave o denominatori comuni della „nova religiosità", e, infine, alla presentazionie di un punto di vista particolare sui Nuovi Movimenti Religiosi, e cioè quello che vede in essi un'alternativa alla psicoterapia.